

ח ל ו ס ב י א ל י ק

א.

יסוד החלום וההזיה הוא שזכריו בילדותו של ביאליק והוא שביוון את הקו לכל יצירת חייג החלום, שרהשוו מעבר לקו ההזיה המוצקה, התודעחית; שרקמתו סכניה ואורית ושזורה חוטי האחיה הרפניה, — מצוי בשטח הדמי דומים שבין היות ולא היות. ההזיה — חלום בהקיץ, משפלה במאזני המצר אוח פחות ממשקלו של החלום. יש שהחלום ממלא מאווי ערות, רואה מהרהורי לבו של הער, לפעמים הוא פותר שאלה כאובה, מחלים את הכואב, משלים את החסר בסיפוג משאלות חיים. ואילו ההזיה היא חרינה מתוך המציאות הערה, השלמד החלום ברמי דומים נוספים, התאפסות הקשרים לחיים המוצקים.

כזשר הנפש לחלום ולהזיה מונחל לו לאדם בראשית ילדותו, בשטה הסככי-כים הראשונים שבין משאלות הנפש הילדותית ובין המציאות הזעמה, הפולאת, הקפדנית, האוסרת, מצבתות אלו של דכאון וחנקי-סיפיים נמלטת הנפש אל עולמה הרופף, חשוך הגככי-לים וחמרה-איסורים של ההזיה הבלתי-חחומה. במידה שהילדות עצובה יותר, באותה מידה נעשית נפשה קלה יותר להמראה לאותו עולם קליל, רכי-הצבעים והאפשרויות. ואולם אין להתעלם כאן מן התורשה, שהיא מולידה לפעמים כזשר זה בנפש כסיכום וכחוצצה של דרכי סגולות מלפני דורות אין-חקה. במקרי תורשה לא נצליח לנלות תמיד את הסיבה במסובב, את ההבשר בכזשר...

יסודות החלום וההזיה בנפשינו של ביאליק, שאפשר להסמך להם גם את תורשת-התולדות וגם השפעות ינקרי-תיות וילדותיות, הם כה מכריעים. כה עזים, עד שרוב יצירותיו, שבהן גדולה וחוקה הנהייה אחר-המוצק, הנרמי, העז, המושרש, הממשי, המציאותי, המוחש, מראה שאיפה עזה לנצח את הרופף שבחלום, לנחק את חבלי ההזיה, לקרוע את הקורים האוויריים המחתי-לים את נשמתו בתוך עולם שמעבר למציאות, בתוך עולם-החלום.

ב.

הבמורת וחקר-ביאליק נתנו את דעתם לשאלת-לאן ביצירת ביאליק יותר מש-שמו לב לשאלת-מאין. החקר האידיארי-לוגי של המטרה האפיל על החקר המהותי של המקור. וודאי שצדקו מכקרים וחוקרים כראותם במשיכה הביאליקאית לצד הנרמיות, המוצק, הגשמי, באצבע התקופה, תקופת ההתי-עוררות, לחחית התשוקת הארציות של האומה, המאוויים הארציים. ששכנ

לחיים כעם לאחר היפרטרופיה של רוחניות. אין ספק, שמשיכה זו לא-ר ציות-נופניות הופעה, ביודעים ובלא יודעים, ב"אריה בעל-נוף", ב"מאחורי הנדר", ב"מתי מדבר", ב"שירי החורף" ועוד.

ואולם, היש בכוחה של המטרה עצמה ליצור לה תמיד את הכוחות הדרושים לצרכיה? האם די בידועת המטרה ושאיפתה ליצור את הכלים שבהם יוצק האון, אונ-דאשית, להבעתה המלאה, כשם שהזכעה בשירת ביאליק? ובעיקר: האמנם כבר נוצרה בעולם יצירה גדולה אך ורק בכוח ההקליו-טרופיזם של המטרה-השאיפה, בלי שתהא לה דחיפה עזה מאחוריה בכוח היצרים האפלים והעזים, שבמידה שהם אפלים יותר הם עזים יותר?

בעל-כרחנו עלינו לבקש ולמצוא ארי-תם יצרים רוחפים. וכאן נשתפנו הללי-כשטח המעבר ספיצויות אל קיצו-ניות, מהחלום ודהזיה אל העמידה המוצקה בתוך תחום החיים עצמם, כדי לנצח את סכנת המרחב שבהתמוגגת עם ה"אין" ולצאת אל החחום של ה"יש" הודאי.

פחד המות הנמוע כלכ החי הוא שמעורר את יצרי החיים לבקש מפלט באחיה הרבקה בחיים מלאים, מוגכי-רים, והם שהדריכו באותה דרך רחבה מילדות ה"ספית" של הוויה רפוסה, מרחפת-חלומית, דרך האינטנסיביות הגדולה שב"מתי מדבר", "שירי החורף", "מאחורי הנדר", עד "בית-עולם", שבו הובע איה-היותו על החיים גם במות עצמו, שעם המות לא יתמו החיים, ועוד צפויות חוויות של גידול וצמיחה לגוף בצורות וברקמות אוד-רוח...

ג.

וכך מתנצחים ביצירת ביאליק יסוד החלום עם יסוד המציאות, מתנברים זה על זה, בלא נצחון מוחלט של האחד על האחר. מי שיצר את "אריה בעל-נוף", שאין לחיו אחיה אלא בחפץ, כחומר, בממש, "העובר לסוחר", בסדי-סים וב"צדורות" — הוא ששר את שירת "זהיה כי יארכו הימים", זו שירת הנענעעים הגדולים אל הפרות מן השמסון של החומר, כה, "ישבו והתנע-נעו אדם וחיה גם יחד, איש בחלוטו יליל משפעת נענעוים"; האדם, שנכ-החומר, נושא כה "עין דלוחה, קודחת ורעבת-ישע" ומבקש את המשיח, מי ששר בעקבות רודף על אהבה, בשל-תפוח", שבה חומר המראה, והריח והטעם והשכרון הוא חמדי-חמרי עד כדי שלילת כל יסוד פסיכי מן האהבה והעמדתה על הגורם הפיסיולוגי בלבד,

הוא שכתב את שירת "בתי-ישראל", בה האהבה רק "ניצוץ אור", "זוהר קדוש", "אור צנוע", משא אוערות-חמדה דומס במעמקי הלב הכבוש... וכיצירות אחדות של ביאליק שני היסודות נשתכנו בהן גם יחד, מתערבי-בים, ויש שהם גם מתמוגגים, אך אינם באים לידי התכה. ב"מנילת האש" אהבת-החלום מתנגנת יחד עם תאוות-ההגשמה; ב"התצורה נתבישה" מסלם היוצר את עצמו ואת קוראיו מצפירי המציאות אל אותם שני הנרות, נרות החלום, שהדליקתם אשה יהודיה גולה בין עצי החורשה, — לאמור: אין תקנה לעולם המציאות בלי אותה אפי-שרות-המפלט אל חיק החלום, כשם שאין תקנה-לו לעולם-חומר מתדלדל בלי-סנדור בלי אורו של "תיקון חצות".

ויש כי גם במאמר עיוני, או גם בנאום, פותח לו המשורר פתח-מנוסה מן המציאות, מן ה"גילוי", אל החלום, אל ה"כיסוי", ונפשיגתו מקבלת מעד-חדש, כוח-לאימה, מעין "רוח הקודש", הבא מן המחוז ההוא, מסחוז החלום, שנקדם בתקופת-הילדות, בתקופת הר-איה וההשגה הראשונה...

בילדות וחלומה הורה הענבר של כל יצירת ביאליק ותכוננת אישיותו. סמקרי-רה של סביבת ילדותו השקניה רוגז, קפדנות, מרי, שתה ועמו, שהורק אחר כך לתוך "שירי הזעם" שלו. וחלומות הילדות, אלו העולמות המופלאים של התגשמות מאוויים, שאליהם נמלט הילד מן הצער ומן הדכאון — בהם נרקמו המוצנים הראשונים של יצירו-תיו; בהם נתפנה תכנית חיו. עליהם מספר ביאליק בפרק הראשון של "ספית": "יומם צינה לי את מלאכיו הנעלמים לשעשני בחלומות ולהעלות בת-שחוק על שפתי, ואיש לא דאה, וכלילה שלח אלי את נמדיו הקטנים, לומר לפני לאור הירח ולהפיג פחדו, ואיש לא שמע" — — — בילדות וחלומה נראו לעיני המשורר כל אותם המראות, שתזרו ותוארו בשירי ובסיפוריו באוחה כהיגות פלסטית על כל בליטותיהם ושקעיהם, אורותיהם וצלליהם; מהם מלא לבבו, הם ליוותו, הם שהשפינו ביצירותיו, גם בריאליות כיותר, משהו מדמיוני החלום, החלום תבהיר והברזג מאר, זה שבהתמוגג עם יסודות המציאות הוא מעדן אותה, מופך אותה, מצמיח לה כנפים, ואינו נעשה כה אבי-זר. וידע המשורר, כי מראות אלו של היל-דות מעבר לתודעה של נפשו נשתכנו, ולכן כה גדולה חיוניגתם, דביקותם בו, וכה נאמנה הופעתם אליו "מאחורי פרנודם" עם פרוצסי-היצירה, זה שהתת-תודעה היא עוזרו הנאפן ביותר. וב"ספית" אומר המשורר: ".... ברי לי, כי ביום היפקד עלי פקודת כל האדם, עם פתיחת שערי העולם ליוצאה — בשעה אחרונה זו יצאו אלי שוב כל מראות ילדותי מאחורי הפרנוד וכאו והתיצבו לפני מתנה אחר, כולם עד אחר יבואו, ובכל חנם וחמדם ובכל

זיוג הראשון, כמראה אשר הראיתים בבוקר ימי" — — — "ספית", "הבריכה", "זוהר", "מתי מדבר", "נמדיו ליל", "צפרירים", "אבי", "מנילת האש", — כל אלו שירי המראות מקודם בילדות וחלומה תיה.

ה.

ודרך-חיינו כולה אף היא נראתה לו בחלום-סמלים, זה חלום לכתו עם המון שבים מן היריד, עיפיים ורצוצים, שטור פי זיעה דלוחה, ועומי פנים ועכורי-רוח, והוא, המשורר, עמהם. בעל-כרחו הוא הולך עמהם ואינו יודע מה לו ביניהם. עמדנו הולך והנה כמראה אברי-נחל לפניו, נמשכים לכל אורך הדרך, כתומה ירוקה. ומדי עברו עלי-פני מקומות קלושים ודלגלים שבמחיצת האבים או על פני פרצותיהם הדקות — "נשקפה לו משם כעין בבואה של אחד פלאי" ופניו אל המים הכהידים והשקטים, נתון בעולם אחר, רחוק... המשורר החולם מרגיש שהוא יודע את הפלאי ההוא, שהוא היה אותו... והוא עזב את האבים ואת הפלאי, ופתאום זכר ונפשו יצאה: "זה הנודד הפלאי אשר עובתו מאחורי על שפת הנחל — הלא אנוכי אנוכי הוא! אני ולא אחר" — — —

חלום זה כה בהיר וחמים, בלתי מסולף ביד, "בקורת החלום", וסמליו כה פשוטים, עד שפתרוננו יתפענת בני-קל: מהותו של המשורר בסגולות-הילדות, בעולם האבים הרעננים, וכזה הוא בין שבי-היריד, אשר רק מקרו החיים הכניסוהו לחברתם, והוא ארח עמיהם עד שעזב את ה"אני" שלו, שפי-ביו אל המים הכהידים, הזפים, השקי-פים... ולא אחת תפרוצנה מלב המשורר, בעצם ה"יריד" של הימנוני-תחיה, אנהות-נענעוים לאפי-חלומו, כי היה "אנסתרא בלגינה" של היריד, וכי "חיפש פרוטתם ויאבד דינרו", וכי "היה חלום — אך גם הוא עבר" — — — ומכאן יוספז העדר-הסיפוג במילוא שירת החיים, אותו פוסף לדובב "גיטה אחת אילמה נשארה", ורק "סחור סחור לו אצבעותיו פיזוז" והיא "אילמה נשארה, עד היופ"...

וגם המעגף הביאליקאי, שנשתמל בשיריו, נתגשם פעם בילדותו, בכפר מולדתו, "כנה רוח אדירה היתה בי פתאום ותגביהני כנוצה ואפריחני אל תחתית הגבעה — — — טעמה של אותה טיטה — מי פתי וינסה להפבירה לאחריים? רק בחלומות הלילה יש אשר יטעם האדם אתך מששים ממנה". וראשיתה של סגנינת-האהבה אף היא נתעוררה בחלום. ממשחקי הברים פרש הנער לקרדויות, נשתקע בהזיה מנסמטה, ובחלוטו הפליג לדרך רחוקה, רחוקה, "אל פינגלה", ובמראות חלום של סמלים, שלא חסדו בהם "מעלה" ו"מטה", "נתש", "פר" ו"ענלה". — סמלי חלום לפי שיטת הפירוש הפסיכ-בואנאליטית — נתגשמה אהבה גדולה, עזה, שהדיה נתנגנו אחר כך בשירי הא"הבת אשר לביאליק.